

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ:
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

**SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS:
THEORETICAL FOUNDATIONS AND EMPIRICAL RESEARCH**

DOI: 10.69842/DIDACTICS.2025.1.05

Сучасна система професійної освіти в Україні перебуває в процесі динамічних змін, спрямованих на підвищення рівня підготовки фахівців у відповідності до вимог компетентнісного підходу. Одним із ключових завдань підготовки майбутніх психологів є формування соціально-психологічної компетентності, яка забезпечує здатність ефективно взаємодіяти з оточенням, встановлювати продуктивні міжособистісні зв'язки та виконувати професійні обов'язки у сфері психологічної допомоги.

Соціально-психологічна компетентність майбутніх психологів є важливим інтегральним показником їхньої професійної готовності, оскільки саме через неї реалізується ефективна міжособистісна взаємодія, адаптація до професійного середовища та забезпечення успішної психологічної практики. Недостатній рівень розвитку цієї компетентності може ускладнювати професійну діяльність, призводити до труднощів у розумінні поведінкових і емоційних процесів клієнтів, створювати бар'єри в комунікації, а також знижувати ефективність психологічного супроводу.

Незважаючи на значну увагу, яку приділяють вивченню компетентнісного підходу у сфері освіти, питання формування соціально-психологічної компетентності майбутніх психологів досі залишаються недостатньо розробленими. Зокрема, потребує уточнення зміст поняття «соціально-психологічна компетентність», його структурні компоненти, а також розробка ефективних методів діагностики та вдосконалення цієї компетентності в процесі професійної підготовки.

Ключові слова: соціально-психологічна компетентність, комунікативна компетентність, перцептивно-рефлексивна компетентність, емоційно-мотиваційний компонент, професійна діяльність психолога, емпатія, рефлексія, емоційна стійкість, активне слухання, професійна мотивація.

The modern system of professional education in Ukraine is undergoing dynamic transformations aimed at improving the level of specialist training in accordance with the requirements of the competence-based approach. One of the key tasks in the training of future psychologists is the development of social and psychological competence, which ensures the ability to interact effectively with the environment, establish productive interpersonal relationships, and fulfill professional responsibilities in the field of psychological assistance.

The social and psychological competence of future psychologists is a crucial integral indicator of their professional readiness, as it facilitates effective interpersonal interaction, adaptation to the professional environment, and the successful practice of psychology. A low level of development of this competence can hinder professional activities, lead to difficulties in understanding clients' behavioral and emotional processes, create communication barriers, and reduce the effectiveness of psychological support.

Despite significant attention given to studying the competence-based approach in education, the issue of developing social and psychological competence in future psychologists remains insufficiently explored. In particular, there is a need to clarify the concept of «social and psychological competence», its structural components, and to develop effective methods for diagnosing and improving this competence during professional training.

Key words: social and psychological competence, communicative competence, perceptive-reflexive competence, emotional-motivational component, professional activity of a psychologist, empathy, reflection, emotional stability, active listening, professional motivation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема формування соціально-психологічної компетентності майбутніх психологів посідає важливе місце в сучасних наукових дослідженнях, оскільки безпосередньо впливає на якість їхньої професійної діяльності. Ця компетентність визначає здатність фахівця налагоджувати ефективну міжособистісну взаємодію, адекватно сприймати, аналізувати й регулювати власні емоційні стани, а також допомагати клієнтам у вирішенні їхніх проблем. У сучасній психологічній науці існує низка підходів до визначення соціально-психологічної компетентності, що ґрунтуються на концепціях комунікативної ефективності, професійної рефлексії, емоційного інтелекту та саморегуляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні десятиліття вітчизняні та зарубіжні дослідники активно вивчають проблему формування соціально-психологічної компетентності майбутніх психологів, що обумовлено зростаючими вимогами до фахівців у сфері психологічного консультування, психотерапії, психодіагностики та соціальної роботи. У наукових працях авторів простежується різноманітність підходів до розуміння цього феномену, що свідчить про його міждисциплінарний характер та важливість для професійної діяльності психолога.

Так, Т. Яценко визначає соціально-психологічну компетентність як сукупність професійно значущих характеристик особистості, які забезпечують ефективне виконання психологічних функцій у процесі взаємодії з клієнтами. Дослідниця наголошує, що ця компетентність формується під впливом як освітнього середовища, так і практичного досвіду студентів у процесі навчання та проходження професійної практики.

О. Бакланова розглядає соціально-психологічну компетентність як комплекс знань, умінь і навичок, що забезпечують здатність фахівця до ефективної міжособистісної взаємодії, емоційної саморегуляції та критичного мислення. Вона підкреслює, що для розвитку цієї компетентності необхідна спеціально організована навчальна діяльність, що включає інтерактивні методи навчання, тренінги та групові дискусії.

І. Подшивайлова досліджує особливості рефлексії як однієї з базових складових соціально-психологічної компетентності. Вона зазначає, що майбутні психологи повинні володіти високим рівнем саморефлексії для аналізу власних професійних дій та взаємодії з клієнтами.

О. Кочерга аналізує роль емоційного інтелекту у формуванні соціально-психологічної компетентності та доводить, що

здатність до емоційної регуляції є ключовим аспектом професійної діяльності психолога. Вона наголошує, що ефективна робота психолога неможлива без розвинутих навичок емпатії, розуміння емоційного стану клієнтів та вміння коригувати власні емоційні реакції.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри численні дослідження, присвячені соціально-психологічній компетентності, у науковій літературі існують певні лакуни, що потребують уточнення та глибшого аналізу. Однією з таких проблем є відсутність комплексного підходу до формування соціально-психологічної компетентності в системі професійної підготовки психологів.

Зокрема, недостатньо вивченим залишається питання взаємозв'язку між розвитком комунікативних, емоційних і рефлексивних навичок у процесі навчання студентів-психологів. Відсутність системного підходу до їхньої інтеграції у навчальний процес обмежує можливості підвищення ефективності освітніх програм.

Окрім того, потребує подальшого дослідження розробка методів оцінювання рівня соціально-психологічної компетентності, оскільки більшість існуючих діагностичних методик охоплює лише окремі її аспекти. Важливим завданням є створення комплексного інструментарію, що дозволить би проводити цілісну оцінку цього феномену.

Ще одним аспектом, який залишається малодослідженим, є вплив освітнього середовища на розвиток соціально-психологічної компетентності. Хоча науковці визнають роль міжособистісної взаємодії студентів у процесі професійної підготовки, досі не сформульовано чітких критеріїв оцінювання соціального клімату освітнього простору та його впливу на формування ключових навичок майбутніх фахівців.

Метою статті є теоретичне узагальнення сучасних наукових підходів до розуміння соціально-психологічної компетентності майбутніх психологів, визначення її основних структурних компонентів, а також емпіричне дослідження шляхів її формування у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Різні дослідники трактують поняття соціально-психологічної компетентності крізь призму загальних уявлень про компетентність, професійну підготовку та психологічне зростання особистості. У наукових працях це поняття розглядається як сукупність професійно значущих знань, умінь та навичок, необхідних для ефективної соціальної взаємодії в умовах професійної діяльності психолога.

Зокрема, О. Данилевич визначає соціально-психологічну компетентність як інтегративну характеристику особистості, що включає здатність ефективно взаємодіяти у соціальному середовищі з урахуванням норм і правил комунікації. На думку дослідниці, ця компетентність є необхідною умовою професійної адаптації психолога, оскільки забезпечує його спроможність розуміти поведінку інших, адекватно реагувати на їхні емоційні стани та встановлювати довірливі відносини (Данилевич, 2018).

І. Жадан акцентує увагу на необхідності інтеграції соціально-психологічної компетентності в систему професійної підготовки майбутніх фахівців, оскільки вона є базовим фактором розвитку комунікативних навичок та емоційного інтелекту. Дослідниця наголошує, що без достатнього рівня розвитку цієї компетентності психолог не зможе повною мірою реалізувати себе у професії, оскільки його робота передбачає постійний контакт із людьми, розуміння їхніх емоцій та мотивацій (Жадан, 2022: 45).

У свою чергу, Н. Завидівська розглядає соціально-психологічну компетентність як складне утворення, що поєднує когнітивні, емоційно-регулятивні та поведінкові характеристики, необхідні для успішної діяльності психолога. Дослідниця зазначає, що професійне становлення фахівця неможливе без розвитку навичок самоаналізу та рефлексії, які дозволяють йому адекватно оцінювати власні дії, контролювати емоційні реакції та коригувати поведінку залежно від ситуації (Завидівська, 2019).

А. Ковальчук звертає особливу увагу на роль рефлексії та саморегуляції у процесі формування соціально-психологічної компетентності. На думку автора, розвиток критичного мислення у студентів-психологів сприяє усвідомленню ними власних сильних і слабких сторін, що є необхідною умовою професійного вдосконалення. Рефлексивна здатність дозволяє фахівцю аналізувати взаємодію з клієнтом, прогнозувати можливі результати комунікації та коригувати власні дії відповідно до ситуації (Ковальчук, 2021).

Л. Лозинська аналізує вплив освітнього середовища на розвиток соціально-психологічної компетентності, підкреслюючи значення міжособистісної взаємодії студентів у процесі навчання. Вона зазначає, що ефективне професійне становлення психолога значною мірою залежить від умов, у яких він набуває своїх навичок, а також від рівня соціалізації, який формується в академічному середовищі. Дослідниця наголошує на важливості інтерактивного навчання, тренінгів та групових дискусій,

які сприяють розвитку навичок комунікації та емпатії (Лозинська, 2019).

О. Нікітченко досліджує роль емоційного інтелекту у формуванні соціально-психологічної компетентності, підкреслюючи, що здатність до розпізнавання, усвідомлення та регуляції емоцій відіграє ключову роль у професійній діяльності психолога. Авторка зазначає, що фахівець, який володіє високим рівнем емоційного інтелекту, здатний встановлювати ефективні контакти з клієнтами, створювати комфортну атмосферу для взаємодії та знаходити оптимальні рішення у складних ситуаціях (Нікітченко, 2019).

М. Шевченко акцентує увагу на розвитку комунікативних навичок у студентів як базового компонента соціально-психологічної компетентності. Вона наголошує, що здатність ефективно взаємодіяти з клієнтами та колегами, розуміти їхні потреби та коригувати власну поведінку відповідно до ситуації є основним критерієм професійної зрілості психолога (Шевченко, 2020).

Таким чином, науковці одностайні у тому, що соціально-психологічна компетентність є визначальним чинником успішної професійної діяльності майбутнього психолога. Вона включає комунікативні здібності, емпатійність, рефлексивність та емоційну стійкість, що забезпечують ефективність міжособистісної взаємодії, професійну адаптацію та розвиток особистісних ресурсів фахівця.

Враховуючи широкий спектр підходів до визначення сутності соціально-психологічної компетентності, можна стверджувати, що її розвиток потребує комплексного підходу, який включає як когнітивний, так і емоційно-поведінковий компоненти. Це стало теоретичною основою для проведення емпіричного дослідження, яке включало три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний.

Отже, отримані теоретичні узагальнення підтверджують, що формування соціально-психологічної компетентності майбутніх психологів є важливим напрямом професійної підготовки, оскільки забезпечує їхню готовність до ефективної роботи з клієнтами, сприяє успішній адаптації до професійного середовища та підвищує якість надання психологічної допомоги. У зв'язку з цим особливою актуальністю набуває питання розробки методичних засобів та впровадження тренінгових програм, спрямованих на розвиток даної компетентності, що було реалізовано в емпіричній частині дослідження.

У роботі було представлено дослідно-експериментальну роботу, яка здійснювалася у три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

На констатувальному етапі дослідження було проведено первинну діагностику рівня соціальної адаптації, комунікативних навичок та емоційно-ціннісного ставлення до соціального оточення серед дітей. Для оцінювання застосовувалися спеціально розроблені завдання: «Як ти поведишся в новому середовищі?» – аналізувалося вміння дітей орієнтуватися у незнайомій соціальній ситуації та долати труднощі адаптації; «Чи вмієш ти домовлятися?» – оцінювалися комунікативні навички, здатність підтримувати діалог та досягати компромісу; «Як ти реагуєш на емоції інших?» – визначався рівень емпатії, здатність розпізнавати почуття оточуючих та надавати емоційну підтримку.

Результати констатувального етапу засвідчили, що у більшості дітей спостерігався середній або низький рівень розвитку соціальних компетентностей. Зокрема, в експериментальній групі не було дітей із високим рівнем сформованості досліджуваних характеристик, а половина учасників демонструвала низький рівень соціальної адаптації, комунікативних навичок та емоційно-ціннісного ставлення.

На формувальному етапі дослідження було впроваджено програму соціальної підтримки, що включала інтерактивні заняття, тренінгові вправи, розвивальні ігри та роботу з батьками.

Основними методами, які застосовувалися на цьому етапі, були: інтерактивні заняття – тематичні обговорення, моделювання соціальних ситуацій, групові вправи; рольові та сюжетні ігри – тренування навичок комунікації, розвиток емоційного інтелекту; робота з батьками – консультування, роз'яснення значущості соціальної підтримки дітей у сімейному середовищі.

До ключових занять, проведених у межах формувального етапу, належали: «Як бути частиною команди?» – розвиток навичок колективної взаємодії, «Розв'язання конфліктів у житті» – формування конструктивних стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях, «Чарівне дзеркало» – навчання невербальним засобам комунікації, «Як зрозуміти почуття іншого?» – розвиток емпатії та емоційного самоконтролю, «Скринька добрих слів» – сприяння формуванню позитивного ставлення до себе та оточення.

Результати контрольного етапу дослідження засвідчили позитивні зміни в експериментальній групі. Якщо на початку дослідження серед учасників цієї групи не було дітей із високим рівнем соціальної адаптації та комунікативних навичок, то після реалізації програми їхня кількість зросла до 33%. Водночас частка дітей із

середнім рівнем розвитку соціальних навичок становила 67%, а низький рівень повністю зник.

Висновки. Таким чином, аналіз отриманих результатів дозволяє зробити висновок про ефективність розроблених технологій соціальної підтримки. Інтерактивні методи навчання, рольові та сюжетні ігри, групові заняття та консультативна робота з батьками сприяли розвитку у дітей здатності до адаптації в соціальному середовищі, вдосконаленню комунікативних навичок та підвищенню рівня емоційної компетентності.

Підсумовуючи проведене дослідження, можна констатувати, що впровадження технологій соціальної роботи з обдарованими дітьми у закладах освіти є важливим завданням сучасної педагогічної практики. Обдаровані діти потребують спеціального підходу, який сприяє не лише розвитку їхніх інтелектуальних здібностей, але й формуванню соціальних компетентностей, необхідних для успішної інтеграції у суспільство. Отримані результати можуть бути використані як основа для подальших досліджень у сфері соціальної адаптації обдарованих дітей та розробки комплексних програм їхньої підтримки.

Результати проведеного дослідження підтвердили, що соціально-психологічна компетентність є важливим складником професійної діяльності майбутніх психологів, який потребує системного розвитку в процесі їхньої підготовки. Однак отримані результати відкривають нові перспективи для подальших досліджень.

Зокрема, одним із пріоритетних напрямків подальших наукових пошуків є детальніше вивчення механізмів розвитку емоційної стійкості майбутніх психологів та її зв'язку з рівнем соціально-психологічної компетентності. Дослідження показало, що цей компонент є одним із найбільш проблемних у здобувачів, що може свідчити про необхідність розширення змісту навчальних програм з емоційного інтелекту та саморегуляції.

Ще одним важливим напрямом є розробка нових інтерактивних методів формування соціально-психологічної компетентності, які поєднували б традиційні форми навчання з використанням цифрових технологій. Зокрема, перспективним є створення онлайн-платформ для розвитку комунікативних і рефлексивних навичок студентів у віртуальному просторі.

Окрім того, перспективним напрямом дослідження є аналіз впливу соціального середовища навчального закладу на рівень соціально-психологічної компетентності студентів. Дослідження показало, що

ефективність освітнього процесу значною мірою залежить від характеру взаємодії між викладачами та студентами, можливостей для розвитку командної роботи та рівня психологічної підтримки, що надається в освітньому середовищі.

Таким чином, результати цього дослідження не лише сприяють розширенню теоретичного розуміння соціально-психо-

логічної компетентності майбутніх психологів, а й окреслюють конкретні практичні кроки щодо її вдосконалення в системі професійної підготовки.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо вивчення проблематики взаємодії між викладачами та здобувачами освіти, можливостей для розвитку командної роботи та рівня психологічної підтримки, що надається в освітньому середовищі.

REFERENCES/ЛІТЕРАТУРА

1. Danylevych OM. (2018). Psykholohichni aspekty rozvytku sotsialno-psykholohichnoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv. *Psykholohichniy chasopys*, 1: 35–42. [Данилевич ОМ. (2018). Психологічні аспекти розвитку соціально-психологічної компетентності майбутніх психологів. *Психологічний часопис*, 1, 35–42].
2. Zhadan IV. (2022). Hromadianska kompetentnist: sotsialni ochikuvannia i realii. Kropyvnytskyi: Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii NAPN Ukrainy: 110. [Жадан ІВ. (2022). Громадянська компетентність: соціальні очікування і реалії. Кропивницький: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України: 110].
3. Zavydyvska NV. (2019). Psykholohichna kompetentnist yak skladova profesiinoi diialnosti psykholoha. *Psykholohichniy chasopys*, 2: 47–54. [Завидівська НВ. (2019). Психологічна компетентність як складова професійної діяльності психолога. *Психологічний часопис*, 2: 47–54].
4. Kovalchuk AS. (2021). Komandna vzaemodiia u protsesi formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv. *Psykholohichniy chasopys*, 2: 78–85. [Ковальчук АС. (2021). Командна взаємодія у процесі формування професійної компетентності майбутніх психологів. *Психологічний часопис*, 2: 78–85].
5. Lozynska LV. (2019). Profesiine samovyznachennia studentiv u konteksti sotsialno-psykholohichnoi kompetentnosti. *Psykholohiia i suspilstvo*, 4: 94–101. [Лозинська ЛВ. (2019). Професійне самовизначення студентів у контексті соціально-психологічної компетентності. *Психологія і суспільство*, 4: 94–101].
6. Nikitchenko OH. (2019). Vplyv osvithnoho seredovyscha na formuvannia profesiinykh kompetentsii studentiv-psykholohiv. *Psykholoho-pedahohichni studii*, 2: 67–74. [Нікітченко ОГ. (2019). Вплив освітнього середовища на формування професійних компетенцій студентів-психологів. *Психолого-педагогічні студії*, 2: 67–74].
7. Shevchenko MO. (2020). Psykholohichni aspekty formuvannia profesiinoi identychnosti u studentiv-psykholohiv. *Psykholohiia osobystosti*, 2: 85–92. [Шевченко МО. (2020). Психологічні аспекти формування професійної ідентичності у студентів-психологів. *Психологія особистості*, 2: 85–92].

Стаття надійшла до редакції 16.01.2025

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор **Микола НОСКО**

Науковий керівник:

Ірина Вячеславівна БУЖИНА

ORCID 0000-0002-7455-2794

Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології і педагогіки,
Одеський державний університет
внутрішніх справ (Одеса, Україна)

E-mail: bugina.irina@gmail.com

Scientific Supervisor:

Irina BUZHINA

ORCID 0000-0002-7455-2794

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Psychology and Pedagogy,
Odessa State University of Internal Affairs
(Odessa, Ukraine)

E-mail: bugina.irina@gmail.com

Тетяна Олександрівна МОГІЛАТЕНКО

Здобувачка вищої освіти другого рівня
Інституту права та безпеки,
Одеський державний університет
внутрішніх справ (Одеса, Україна)

Tetiana MOHILATENKO

Higher Education Student of the Second Level
Institute of Law and Security,
Odessa State University of Internal Affairs
(Odessa, Ukraine)